

KRATKA ZGODBA ZAPUŠČA DOM

Analizira odmevov avtorjevih zbirk kratke proze *Menjave kož* (1990) in *Zakon želje* (2000) v šestih prevodnih izdajah (španska, ameriška, hrvaška, nemška, češka, madžarska) med leti 1997 in 2002 ugotavlja razlike in sorodnosti različnih evropskih in ameriškega literarnega pričakovanja ter posebnosti nacionalnih recepcij. V španskem prevodu je enako besedilo nastopalo kot reprezentant neznane nacionalne realitete, v angleškem pa kot reprezentant postkomunistične Vzhodne Evrope. Bližje slovenski recepciji so bili hrvaški in češki odzivi, kar potrjuje, da ob globalni knjižni ponudbi še zmeraj obstaja nacionalna, z literarnim predznanjem pogojena književna recepcija.

književna recepcija, nacionalna recepcija, medijski odmev, vzhodnoevropska literature, Andrej Blatnik

Analysis of responses to the author's short story collections *Menjave kož* (1990) and *Zakon želje* (2000) in six translated editions (Spanish, American, Croatian, German, Czech and Hungarian) between the years 1997 and 2002 uncovers differences and affinities among various European and American literary expectations, along with the specifics of national reception. The same text was, in Spanish translation, a representative of an unknown national reality, while in English it was a representative of post-communist Eastern Europe. The Croatian and Czech reception were closer to Slovenian, which confirms that in the global supply of literature we still encounter a national literary reception, influenced by previously achieved literary knowledge.

literary reception, national reception, media response, Eastern European Literature, Andrej Blatnik

Vabila na simpozij o slovenski kratki pripovedni prozi sem se zelo razveselil, saj mi je omogočilo, da sem si lahko izbral objekt raziskave, h kateremu se hočešnočeš vedno znova vračam – samega sebe. Takšne poskuse v znanosti že poznamo, in rezultati so precej zastrašujoči, javno najbolj znana sta nemara opisana v Stevensonovem romanu *Doktor Jekyll in gospod Hyde* in Cronenbergovem filmu *Muha* (*The Fly*). V obeh primerih se znanstvenik z izvajanjem raziskave na lastnem telesu spremeni v pošast. Vendar tovrstne težave nekoga, ki se je po začetnem obdobju nedolžnega branja začel zanimati zlasti za književnost, ki se je nanašala sama nase in na sebi bližnje kulturne proizvode, torej nekoga, podobnega meni, pač ne morejo resno plašiti. Morebitni zdrs v analizi bi dobrodošlo najedli status avktorialnega

pripovedovalca, kar je postopek, ki prebolevanju metafikcijske izkušnje nikakor ne more škoditi!

Zato sem se odločil, da bom na lastnem telesu ob nagli primerjavi sprejemov knjig kratkih zgodb *Menjave kož* (Blatnik 1990) in *Zakon želje* (Blatnik 2000) v šestih prevodnih izdajah (španska, ameriška, hrvaška, nemška, češka, madžarska) med letoma 1997 in 2002 ugotavljal razlike in sorodnosti različnih evropskih in ameriškega literarnega pričakovanja in premišljal, kakšne so bile posebnosti teh nacionalnih recepcij. Tej po klasičnih vrednotah nemara narcisistični obliki samo-valoracije (kako teoretsko utemeljitev zanjo je mogoče najti v Hutcheon 1984) vsaj v znanstveni recepciji precej pridobitne motivacije nemara jemlje dejstvo, da samocitatit v vzpenjanju po akademski lestvici ne štejejo, zato je tej raziskavi z udeležbo mogoče pripisati kak še manj samoumeven motiv, kot je samopromocija.

Menjave kož so najprej izšle v španskem prevodu (Blatnik 1997), kar je sicer avtorju prineslo dober občutek, saj je šlo po – iz francoščine prevedenem – Bartolovem *Alamutu* šele za drugo slovensko knjigo na španskem knjižnem trgu, česa usodnejšega pa ne. Ta izdaja ni ponudila kakih spektakularnih recenzij, večina jih je bila bolj poročevalsko pokroviteljskega sloga, s sklepom, kako lepo je, da dobimo tudi kaj branja iz zelo neznanih književnosti. Obsežneje je bila knjiga predstavljena v venezuelskem dnevniku *Hoy* (Sira 1999), kjer je poročevalec najprej v celoti navedel zgodbo *Dan, ko je umrl Tito*, in temu dodal nekaj strani opisa stanja različnih držav, ki so nastale po Titovi smrti. Vsebini ustrezno je bilo poročilo objavljeno na mnenjski, in ne na knjižni ali kulturni strani. Še obsežnejši ponatis je pripravil časopis *El impulso*, ki je ponatisnil *Tita* in še tri zgodbe, priložil pa besedilo Marka Jenšterleta, ki je predstavljalo moje pisanje v okviru mlade slovenske proze (Jenšterle 1999) – do registracije medkulturnega položaja konkretnega književnega besedila torej v tej predstavitvi ni prišlo.

Skupno vsem medijskim odmevom, tako španskim kot latinskoameriškim, je bilo, da je knjiga nastopala manj kot entiteta in bolj kot reprezentant določene neznane politične oziroma nacionalne realitete: slovenske države oziroma slovenske kulture, kar se smiselno navezuje na poprej omenjeno dejstvo, da je šlo za eno zelo začetnih seznanjanj z nekim nacionalnim literarnim korpusom. Objava v španščini je torej ohranjala, kljub drugačnemu učinkovanju v matični slovenski recepciji, učinkovanje t. i. prešernovske strukture literarnega dela: reprezentacijo nacionalnega.

Sledil je prevod v hrvaščino (Blatnik 1998a) in angleščino (Blatnik 1998b). O hrvaškem prevodu nekaj besed kasneje, skupno s prevodom naslednje knjige zgodb v hrvaščino (Blatnik 2002a), posebej pa je pomembno opozoriti na posledice ameriškega. Zunajbesedilna posledica je bila dobro znani učinek snežne kepe, saj je ameriška izdaja k branju prevoda in posledično objavo spodbudila avstrijskega in madžarskega založnika, ki sta se za objavo knjige iz sosednje kulture odločila po ovinku prek Atlantika, kar je seveda precej drugače od tradicionalnih slovenskih sosedskih kulturnih stikov in nemara jasno kaže, da se pri književnem pretoku

ustvarjajo določeni globalizacijski filtri, ki ne veljajo samo za pot iz Slovenije (in drugih manjših literatur, ki jih najprej spoznavamo prek prevodov v velike jezike), temveč tudi obratno, v Slovenijo. Tudi ta za sosede velikokrat vodi prek poprejšnjega priznanja v večjih kulturah.

Še bolj zanimiva posledica je bila znotrajbesedilna. Z ameriškim branjem je iz *Menjav kož* v dobri stari ingardnovski tradiciji zgolj intencionalnega obstoja besedila nastal povsem nov tekst. Zgodbe, ki jih je slovenska kritika pozdravila kot osvobajanje od t. i. prešernovske strukture in preusmerjanje od velikih nacionalnih in političnih zgodb k vsakdanjim posameznikovim tegobam, je ameriška recepcija zaznala kot tipične opise postkomunistične kataklizme. *New York Times Book Review* (Lincoln 1999) je v zgodbi *Praske na hrbtu* izvir junakovih frustracij iskal v slabo plačani službi arhitekta; že prva od recenzij (*Publisher's Weekly*, 1998) je v knjigi našla značilne srednjeevropske značaje, eni od naslednjih (*Los Angeles Times*, 1999) pa se je zdelo, da jih najbolje povzema tisti, ki bi bil rad podoben Richardu Burtonu, ko igra Tita.

Čeprav sem v domovini ob tej knjigi veljal za rekonstruktorja zgodbe v kratki prozi, je *San Diego Union-Tribune* (Leibs 1998) napisal, da zgodbe nimajo skoraj nobenega zapleta in da jih družijo evropska nagnjenost k filozofiji. Ker se v zgodbi *Okus krvi* pojavita policista, torej uniformiranca, se je kritiku zdela eksplicitno vzhodnoevropska. Zelo vplivno revijo *Kirkus Review*, ki s svojimi objavami recenzij pred izdajo knjige odločilno vpliva na njihov sprejem v medijih in odkup v knjigarnah in knjižnicah, je pisanje spominjalo na Kundero in odsevalo »opustošenje in brezvoljnost vzhodne Evrope ob in po izteku komunizma« (*Kirkus Review*, 1988). Revija *Booklist* me je obravnavala v skupni recenziji s Hertom Müller in ugotovila, da je kljub univerzalnosti tem način naracije izrazito vzhoden (Cline 1998). Kay Ryan, kasnejša dobitnica 100.000 dolarjev težke pesniške nagrade Ruth Lily, pa je dolgo recenzijo za *Hungry Mind Review* (spomladi 1999) sklenila z mislijo, da je v slovenski recepciji izbor tem, povezanih s pasivnostjo in nemočjo, nemara videti zgolj kot avtorjeva osebna odločitev, ameriška recepcija pa v tem neogibno vidi vpliv postkomunistične Vzhodne Evrope.

Hrvaške ocene so bile po svojih spoznanjih bližje oziroma kar najbližje slovenskim, kar seveda ni presenetljivo, saj so jih pisali poznavalci slovenske književnosti (npr. Pogačnik 1999) ali pa so vsaj izhajali iz podobnega kulturnega ozadja. Kot zanimivost lahko navedem tudi, da je bil roman *Tao ljubezni* precej bolje sprejet v hrvaškem prevodu kot v slovenskem izvorniku, kar lahko razložimo z večjo uveljavljenostjo komunikativne urbane proze v hrvaškem okolju in se spomnimo na pisateljski razvoj Pavaa Pavličića in Gorana Tribusona. Na ta račun gre nemara tudi večje posvečanje pozornosti elementom mitologije popularne kulture v mojem pisanju (npr. Rizvanović 1998, Serdarević 2002). In če se v Sloveniji nad kritičkim sprejemom najbrž ne bi smel kaj preveč pritoževati, sem s komercialnega gledišča brez dvoma zgrešena naložba. Od mojih knjig se je ponatisnil le z nagrado Prešernovega sklada potrjeni *Zakon želje*, prodajne lestvice me niso videle in tudi

izkupiček od knjižničnega nadomestila je simboličen. Na Hrvaškem sicer ni dosti boljše (antologijski se mi zdi odgovor mojega založnika na vprašanje, kako gre knjiga: »Zelo dobro gre, nekaj smo jih celo prodali!«), vendar sem za teden dni lahko prišel celo na prvo mesto Globusove lestvice najbolj prodajanih knjig po knjigarnah. Uspeh nekoliko zmanjšuje dejstvo, da na Hrvaškem po knjigarnah prodajo še manj knjig kot pri nas, kjer jih prodamo 20 %, možno pa je tudi, da Hrvati sestavljanja lestvic ne jemljejo tako resno kot mi.

Le malce manj poučeni so bili odmevi ob češki (Blatnik 2002b) in madžarski (Blatnik 2002c) izdaji *Menjav kož*. Ena izmed ocen (*Meridian*, 2002) za razliko od ameriških eksplicitno ločuje moje pisanje ne le od Sartra in Kafke, temveč tudi od mojih poljskih skoraj vrstnikov Andrzeja Stasiuka in Olge Tokarczuk. Druge ocene so velikokrat omenjale slovanske vezi in sorodnosti, kar je morda botrovalo tudi temu, da so *Lidové noviny* knjigo razglasile za knjigo tedna (Prócházková 2002), obsežno oceno pa je napisala očitno poznavalka slovenske književnosti, saj se sklicuje na vrsto podatkov iz moje lastne in slovenske kulturne zgodovine. Ob vseh pohvalnih ocenah in celostranskem intervjuju, ki so ga objavili v časopisu *Literární noviny* (Platzová 2002), je bilo skoraj samoumevno, da sem prejel tudi uničujočo kritiko v študentskem listu (Škoda 2002); za tokratno temo je zanimivo, da mi avtor poleg vsega drugega očita tudi to, da so zgodbe preveč univerzalne, češ da bi Čehi iz redko prevajane slovenske literature lahko spoznali kaj bolj slovenskega, kar je očitek, ki po mojih nesistematiziranih bralnih opažanjih pisce majhnih kultur doleti sorazmerno velikokrat, piscev velikih kultur pa nikoli, saj so te kulture v drugih bralnih zavestih nemara že dovolj trdno konstituirane. Za popravo podobe češko-slovenskih književnih stikov velja omeniti, da so Slovence v zadnjih petnajstih letih več od Čehov (morda pa bi bilo pravilneje reči več od Čeha, večino knjig je namreč prevedel en sam, František Benhart) prevajali le Hrvati.

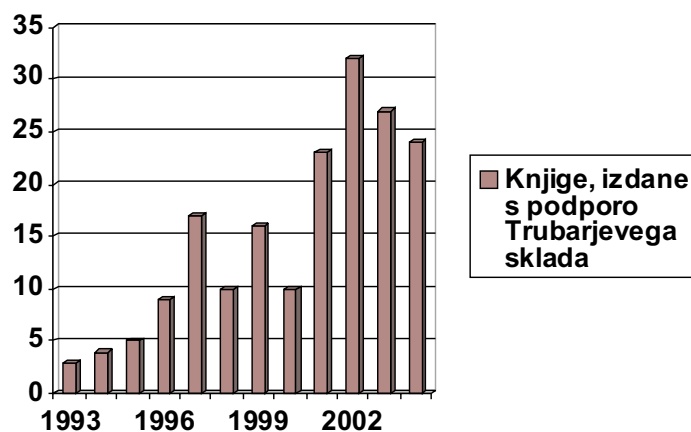
Tudi nemški prevod *Zakona želje* (Blatnik 2001) je nemara malce spodbudila objava knjige v ZDA, saj je založnik na platnice nanizal ameriške odmeve, ne pa morda slovenskih. Dodatno me je presenetilo, da je urednica prevedla tudi naslov, iz *Zakon želje* v *Zakon praznine*. Spremembo genitivne metafore je razložila, češ da naslov preveč spominja na psihoanalizo (izbran je bil res kot hkratni *hommage* Lacanu in Almodovarju!), ki je v nemškem prostoru že preveč prisotna. Izdajo mojih kratkih zgodb sem torej z nekaj samoironije lahko razumel kot širitev obzorja nemškega bralnega izkustva, ki se še stopnjuje zdaj, ko so *Menjave kož* v nemščini izšle kot *Dan, ko je umrl Tito in druge zgodbe* (Blatnik 2005). Tudi časi se spreminjajo in naslovi se spreminjajo z njimi. V transformaciji želje v praznino sem vsekakor videl znamenje časa, nasploh pa sem se intervencije urednice razveselil in jo sprejel, morda tudi zaradi potlačene želje – tudi sam sem urednik in si želim podobnega razumevanja avtorjev.

Glede na strah, da bi se knjigo preveč povezovalo s psihoanalizo, je zanimivo, da sem v nemškem, s psihoanalizo nasičenem prostoru dobil najbolj zanimive ocene prav tedaj, kadar so izhajale iz psihoanalitskega pristopa. Tako je *Buchkultur* zapi-

sal, da junake zgodb ovira »strah, da bodo v razmerju izgubili tisto, kar v razmerju iščejo« (Brendl 2003), neka nemška ocena pa je imela knjigo za »brezupno priporočljivo« (citirano po www.sprachsalz.com/seiten/blatnik.html, 14. 11. 2004) – take sintagme bi bila Freud in Lacan zelo vesela.

Ta nagli izbor odmevov nemara potrjuje, da ob globalni knjižni ponudbi v današnji globalni vasi obstaja tudi nacionalna književna recepcija, zaradi katere je Drago Jančar precej bolj znan in cenjen v Nemčiji kot recimo Brina Svit, v Franciji pa je prav obratno. Hkrati pa se pokaže, da tudi ob bralnem odzivu zahajamo v abstrahiranje, ki je toliko večje, kolikor nam je neznan in oddaljen posamezni avtor in tudi njegovo kulturno zaledje. Slovenci za razliko od marsikaterega drugega naroda nimamo v svetu uveljavljenega nacionalnega stereotipa. Šele po zaslugi Coelho *Veronike* so nas začeli doživljati malce bolj tipizirano, namreč kot narod samomorilcev – največji brazilski dnevnik je slovenski literarni nastop napovedal z velikim naslovom *Narod samomorilcev* (De Oliveira 2000). Večinoma pa se po stereotipizaciji hlepeči katalogizatorji slovenske specifikne naslonijo na širše okolje, od duhovne oddaljenosti in perspektive je odvisno, ali gre za Balkan, Srednjo Evropo ali kar Evropo.

Za sklep bi rad še narcisizmu, izraženemu v obravnavi samega sebe, in to še v tujem okolju, pripravil vzgojno lekcijo. Včasih je veljalo, da je slovenski pisatelj kljub Levstikovemu prepričanju, da ni mož, kdor ni videl tujih dežel, brezupno obsojen na domač ali noben sprejem svojega dela. Še posebej pa pisatelj kratkih zgodb, žanra, ki zaradi razlogov založniške ekonomije in kulturne reprezentativnosti (prvi dajejo prednost romanom, drugi poeziji) najtežje prehaja jezikovno in državno mejo. Danes ni več tako. S knjigo v tujem jeziku je dostopnih več kot šestdeset sodobnih slovenskih književnikov. Če je bilo mogoče povečano število prevodov v začetku devetdesetih razložiti kot stranski pojav nacionalne razpoznavnosti v državni obliki, število ne upada, temveč še narašča. V pomanjkanju bolj natančnih raziskav se bom oprijel kar pregleda subvencij Trubarjevega sklada, ki pomaga k izidu več kot polovici iz slovenščine prevedenih leposlovnih knjig.

Od treh knjig, izdanih leta 1993, je številka narasla na prek dvajset knjig letno v zadnjih letih (rekordno je bilo leto 2002 z 32 knjigami), kar ni posledica manjše selektivnosti pri izbiri ali bistveno povečanih javnih sredstev v ta namen, temveč preprosto radikalnega povečanja prijav, torej zanimanja založnikov.

Tovrstno povečevanje kulturne izmenjave je seveda dobrodošel, pa čeprav omejeno učinkovit odgovor na literarno globalizacijo, v kateri skorajda v vsej Evropi prva mesta na lestvicah bralnosti zasedajo (bolj ali manj isti štirje) ameriški pisatelji. Zlasti pa prinaša nekaj tolažbe avtorjem, ki se v današnjem času počutijo potisnjeni na obrobje družbe. Če so se umetniki, ki niso užili priznanja, ki so ga pričakovali, v svojem času in kraju, včasih praviloma zanašali na pravičnejšo sodbo prihodnosti, dandanes upajo ne toliko na uveljavitev v času kot v drugem prostoru. Popravka vrednotenja ne ponuja več čas, temveč prostor, ne zgodovina, temveč (kulturna) geografija. Tu pa se književnost priključuje splošnim umetnostnim trendom. Vrsta slovenskih glasbenih skupin, od Avsenikov do Laibacha, je bila bolj cenjena v tujini kot doma; podobno velja za umetnike v novih, digitalnih umetnostnih praksah, recimo Marka Peljhana, ki je v Sloveniji komajda znan, v tujini pa velja za enega ključnih umetnikov svojega polja.

Če je včasih slovenski pisatelj težko odšel od doma v svet in je dolga desetletja veljal za največji izvozni uspeh natis poezije Srečka Kosovela pri založbi Seghers, so danes časi drugačni: dom *je* svet. Vprašanje pa je, če je ta domačija, če za sklep spet malce parafraziram, slovenskemu pisatelju kaj toplejša od tiste prejšnje, in ta nova domovina kaj manj blede mati.

Literatura

- BLATNIK, Andrej, 1990. *Menjave kož*. Ljubljana: Emonica.
- BLATNIK, Andrej, 1997. *Cambios de piel*. Prev. Marjeta Drobnič in Matias Escalera Cordero. Madrid: Libertarias/Prodhufo.
- BLATNIK, Andrej, 1998a. *Promjene koža*. Prev. Mirjana Hečimović. Zagreb: Durieux.
- BLATNIK, Andrej, 1998b. *Skinswaps*. Prev. Tamara Soban. Evanston: Northwestern University Press.
- BLATNIK, Andrej, 2000. *Zakon želje*. Ljubljana: Študentska založba.
- BLATNIK, Andrej, 2001. *Das Gesetz der Leere*. Prev. Klaus Detlef Olof. Dunaj: Folio.
- BLATNIK, Andrej, 2002a. *Zakon želje*. Prev. Jagna Pogačnik. Zagreb: Meandar.
- BLATNIK, Andrej, 2002b. *Promeny kuži*. Prev. Martina in Pavel Šaradin. Olomouc: Periplum.
- BLATNIK, Andrej, 2002c. *Bör*. Prev. Judit Reiman, Orsolya Gállos. Budimpešta: Jak.
- BLATNIK, Andrej, 2005. *Der Tag, an dem Tito starb und andere Erzählungen*. Prev. Klaus Detlef Olof. Dunaj: Folio.
- BRENDL, Karin, 2003: Die Spur des Neonregens. *Buchkultur*, december 2002/januar 2003.
- CLINE, David, 1998: Blatnik, Andrej: *Skinswaps*. Müller, Herta: *Traveling on One Leg. Booklist*, 15. november 1998.
- HUTCHEON, Linda, 1984. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. London, New York: Routledge.

- JENŠTERLE, Marko, 1999: La prosa joven eslovena. *El impulso*, 20. junij 1999. *Kirkus Review*, 15. november 1998.
- LEIBS, Scott, 1998: Skin Test. *San Diego Union-Tribune*, 8. november 1998. *Los Angeles Times Book Review*, 3. januar 1999.
- LINCOLN, Allen, 1999: Skinswaps. *New York Times Book Review*, 28. februar 1999. *Meridian*. (Kulturni příloha Rosetta.) *Dasein po slovinsku*. Junij 2002.
- DE OLIVEIRA, Anelito, 2000: A nação dos suicidas. *Folha da São Paulo*, 26. marec 2000.
- PLATZOVÁ, Magdaléna, 2002: Svrchní povídka může být lehká. *Literární noviny*, 17. junij 2002.
- POGAČNIK, Jagna, 1999: Melanholični podsjetnik. *Republika* 1–2, 1999.
- PRÓCHÁZKOVÁ, Alice, 2002: Řeči pod kůží. *Lidové noviny*, 10. avgust 2002. *Publisher's Weekly*, 12. oktober 1998.
- RIZVANOVIĆ, Nenad, 1998: Voljeti u osamdesetim. *Slobodna Dalmacija*, 13. oktober 1998.
- SERDAREVIĆ, Seid, 2002: Andrej Blatnik: Zakon želje. *Gloss*, 1. november 2002.
- SIRA, Alonso Dávila, 1999. El día en que murió Tito. *Hoy*, 19. avgust 1999.
- ŠKODA, Stanislav, 2002. Kůže naklonované z kravských vemen. *Studentsky list Babylon* 9/11.

